

in

Beeeld

Nr. 51 / november 2020

Nationaal Monument
Kamp Amersfoort

SPECIALE EDITIE over de eerste
kampcommandant Walter Heinrich
Recente aanwinsten

Colofon

InBeeld is een uitgave van de Stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort. Het magazine verschijnt twee keer per jaar digitaal en wordt gepubliceerd op de website www.kampamersfoort.nl.

St. Nationaal Monument Kamp Amersfoort
Opgericht 28 maart 2000
Register Kamer van Koophandel
Gooi- en Eemland: 32079321
Bankrekening: NL65RABO 0112 8775 91
Stichting Kring van Beschermers Nationaal Monument Kamp Amersfoort:
NL03RABO 0175 8989 28 BIC: RABONL2U
ANBI erkend (8163.52.276)

Bezoek- en correspondentieadres:

Loes van Overeemlaan 19
3832 RZ Leusden
Telefoon: 033-461 31 29
www.kampamersfoort.nl
www.facebook.com/KampAmersfoort
https://twitter.com/kamp_amersfoort
E-mailadres: info@kampamersfoort.nl

Redactie:

Aan deze uitgave hebben meegewerkt: Floris van Dijk, Matthijs van Kranenburg, Willemien Meershoek, Diana Penders, Pierre den Os, David ter Schegget, Vie van Steenbergen, Rene Velthuisen, Jan Pieter Venema
Foto's en afbeeldingen in dit magazine zijn afkomstig van Nationaal Monument Kamp Amersfoort, Bundesarchiv.
Zoveel mogelijk is getracht de eventuele rechthebbenden van foto's te achterhalen. Als u meent rechten te ontleen aan het gebruikte materiaal zonder dat daarvoor autorisatie is verleend, of heeft u opmerkingen over, of bezwaren tegen het gebruik van bepaalde teksten, namen, foto's, tekeningen of beeldmerken, wilt u dan contact opnemen met de redactie.

© Stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort

Niets uit deze uitgave mag worden veeveelvoudigd en/of openbaar worden gemaakt zonder voorafgaande toestemming van de redactie.
Vormgeving/Druk: Drukkerij De Gans
ISSN 2212-8093

Openingstijden Nationaal Monument Kamp Amersfoort

Periode maart t/m oktober:

Dinsdag t/m vrijdag 09.00 - 17.00 uur
Zon- en feestdagen 12.00 - 16.00 uur
(27 april gesloten)

Periode november t/m februari:

Dinsdag t/m vrijdag 10.00 - 16.00 uur
Zon- en feestdagen 12.00 - 16.00 uur
(25 en 26 december en 1 januari gesloten)
Vanaf maart 2021 ook op zaterdag (za en zo van 11.00 - 17.00 uur)

Bij bijzondere gelegenheden kan de gedenkplaats gesloten zijn. U wordt geadviseerd onze website www.kampamersfoort.nl te raadplegen voor actuele openingstijden.

Onze activiteiten worden mede mogelijk gemaakt door het vfonds met middelen uit de Nationale Postcode Loterij en de BankGiro Loterij.

Inhoudsopgave

Voorwoord

- Willemien Meershoek, directeur Kamp Amersfoort 3

Onderzoek

- Walter Heinrich; grondlegger van een concentratiekamp en nooit veroordeeld oorlogsmisdadiger 4

Tewerkstelling

- Recente aanwinsten: collectie 12

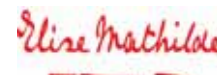
In Memoriam

- Oud-gevangenen 14

Bijdragen voor vernieuwing van Kamp Amersfoort van:

provincie :: Utrecht

Voorwoord

Willemien Meershoek

Directeur Nationaal Monument
Kamp Amersfoort

Foto: Marco Peters

Geachte lezers van InBeeld,

Om te beginnen hoop ik dat het corona-virus u en de uwen niet heeft geraakt. Bij Kamp Amersfoort kunnen wij op dit moment beperkt bezoekers ontvangen, maar dat is uiteraard in het belang van ons allemaal.

Het virus, de maatregelen ter bestrijding daarvan, heeft ook impact op onze activiteiten en de realisatie van ons nieuwe museum. De herdenking van 19 april hebben wij al geheel virtueel via de website en social media moeten tonen, terwijl de herdenking (tocht van vrees en hoop) van 11 oktober moest worden afgelast. Wij hopen het nieuwe museum in maart 2021 te kunnen openen. Op 1100 vierkante meter, 70 bij 13 meter plus een gebouw met muurschilderingen, worden de verhaallijnen verteld in een vaste tentoonstelling met o.a. 10 biografieën van voormalig gevangenen en daders, een wisseltentoonstelling (over executies) en een educatief reflectieprogramma.

Onderwijl gaat het gewone werk ook door: recent onderzoek heeft uitgewezen dat er ruim 47.000 mensen gevangen hebben gezeten in Kamp Amersfoort, waarvan van bijna 33.000 de identiteit is achterhaald. Veel van de resterende onbekenden zijn indertijd niet als individu ingeschreven in de kampadministratie (die in april 1945 daags voor de komst van de Canadezen overigens werd vernietigd), maar als groep ineens; zelfs van dat restant onbekenden worden soms nog namen achterhaald door spuurwerk in gemeentelijke en buitenlandse archieven. Zo doken 279 namen op van een transport naar Mauthausen, en kwamen nieuwe namen van gevangenen naar voren uit arrestantenlijsten van Rotterdam, de arrestantenbewaarplaats Lyceumplein van Den Haag en transporten naar Natzweiler (Elzas). Het blijft kortom een voortdurend bewegend onderzoek dat de reikwijdte van dit verschrikkelijke kamp aantoont.

Deze special van InBeeld heeft als hoofdartikel de biografie van onze eerste kampcommandant, Walter Heinrich. Door onderzoek in onder andere Duitse archieven is voor het eerst een vrij compleet beeld van deze oorlogsmisdadiger naar voren gekomen, waar voorheen werd gesteld dat eigenlijk niets over hem bekend was.

Eind dit jaar hopen wij ook de nieuwe website te presenteren. De vindbaarheid van gegevens is daarbij sterk verbeterd en uiteraard voorzien van de laatste informatie.

Heeft u wellicht nog documenten, foto's of objecten die verband houden met kamp Amersfoort, dan horen wij dat graag. Mocht u financieel willen bijdragen aan dit schitterende museum, dan horen wij dat ook graag.

Willemien Meershoek
willemien@kampamersfoort.nl

Walter Heinrich

Grondlegger van een concentratiekamp en nooit veroordeeld oorlogsmisdadiger

Door: Floris van Dijk (Nationaal Monument Kamp Amersfoort)

De commandant van Kamp Amersfoort die zich tegenover gevangenen voordeed als een heer. De man met de zenuwtic, vriendelijk en correct in de omgang. Voormalig kunstschaatser, nazi van het eerste uur, carrièrejager, feestganger, hondenliefhebber, schuinsmarcheerder en met een dure smaak. Maar bovenal de man die verantwoordelijk was voor een schrikbewind, die zware mishandelingen toeliet en persoonlijk deelnam aan de één na grootste executie in Nederland. En de man die op mysterieuze wijze verdween en zich nooit heeft verantwoord voor oorlogsmisdaden op Nederlandse bodem: Walter Heinrich.

De naoorlogse geschiedschrijving van de Tweede Wereldoorlog werd lang gekenmerkt door een zekere, maar beperkte aandacht voor daders. De afgelopen twee decennia zijn in dat opzicht een doorbraak en er zijn belangwekkende biografieën over (groepen van) daders en collaborateurs verschenen.¹

In Kamp Amersfoort zaten tussen 18 augustus 1941 en 19 april 1945 ruim 47.000 mensen gevangen. De eerste periode van het kamp, dat toen *Polizeiliches Durchgangslager Amersfoort* heette, werd gekenmerkt door structurele honger, mishandeling en dwangarbeid en stond onder leiding van ene Walter Heinrich, geassisteerd door Johann Stöver (1899-onb.). In maart 1943 werd het kamp tijdelijk gesloten om te worden uitgebreid naar een capaciteit van ca. 4.000 gevangenen. Bij heropening in mei 1943 werd de beruchte Karl Peter Berg (1907-1949) de nieuwe kampcommandant, geassisteerd door de niet minder verguisde Josef Kotalla (1908-1979).

Wat gebeurde er na de oorlog met de hoofdverantwoordelijke voor de gruwelijke eerste fase van Kamp Amersfoort? Wat weten wij eigenlijk van deze Walter Heinrich? Het antwoord luidde tot op heden: weinig tot niets. Door een lange zoektocht in Duitse administraties, processen-verbaal en egodocumenten van Nederlandse voormalige gevangenen verdient dit beeld bijstelling. Na een schets van zijn jeugd, zijn uit de bronnen te herleiden karakter, zijn bevelvoering als officier, en de mishandelingen en de executies waar hij voor verantwoordelijk was als kampcommandant van Kamp Amersfoort, wordt afgesloten met zijn rechtsvervolging. Sommige nazi's werden zwaar gestraft en andere kregen milde straffen, maar mogelijk is Walter Heinrich de enige hoge nazi die succesvol is ondergedoken na het begaan van oorlogsmisdrijven op Nederlandse bodem waardoor het nooit is gekomen tot vervolging.

Zijn voorgeschiedenis

Walter Heinrich werd op 2 januari 1910 geboren in Myslowitz (Pools: Mysłowice). Hij was het derde kind van Paul Heinrich (geboren 1870), treinmachinist, en Anna König (1868); er was een veel oudere broer (1895) en een zuster die op 26-jarige leeftijd tijdens de bevalling van haar eerste kind in het kraambed zou sterven. De stad Myslowitz, waar de rivieren de Witte en de Zwarte Przemsza samenkomen, stond toen bekend als het Driekeizerpunt omdat Duitsland, Oostenrijk en Rusland elkaar daar als drie landen raakten. Na de Eerste Wereldoorlog werd Myslowitz door herindelings Pools gebied en heette voortaan Mysłowice. De stad ligt op een uurtje lopen ten noorden van Oswiecim en Brzezinka, berucht geworden als het nazi-vernietigingscomplex Auschwitz-Birkenau.

In zijn eerste levensjaren van Walter Heinrich werd zijn vader overgeplaatst naar Oppeln (Pools: Opole). In tegenstelling tot Myslowitz bleef deze stad na de Eerste Wereldoorlog Duits, dankzij een overweldigende uitkomst van een referendum. In Oppeln doorliep Walter Heinrich de *Oberrealschule* (middelbare school) tot 1926 en daarna een eenjarige leergang aan de *Höhere Handelsschule*. Hij had geen talenknobbel want beheerste als buitenlandse taal alleen Engels op schoolniveau. Op 1 april 1928 begon hij zijn ambtelijke carrière als *Anwärter* (kandidaat-administrateur) bij het stadsbestuur van Oppeln. Zijn eerste *Verwaltungsprüfung* (examen administratie) legde hij met succes af op 21 maart 1932. Al op 15 maart 1933 ging zijn lidmaatschap van de *Schutzstaffel* in (lidmaatschapsnummer 264110) en twee weken later werd hij lid van de NSDAP (lidmaatschapsnummer 1594751). Het leverde hem later de status op van drager van *Ehrenwinkel der alten Kämpfer* (nummer 153386): nazi's van het eerste uur mochten op de rechtermouw een zilverkleurig chevron in de vorm van een V dragen. Eerst was dit bestemd voor lidmaatschappen van

de SS en NSDAP van vòòr 30 januari 1933, later werden de criteria verruimd.

In 1933 viel Heinrich hard van zijn fiets en beschadigde zijn linker knie ernstig, maar was na enkele weken weer hersteld. Hij woonde aan de Hippelstrasse 7 in Oppeln en volgde een jaar stage bij de gemeente Hanau am Main, waarna de *Oberbürgermeister* van Oppeln Heinrich terughaalde naar het gemeentebestuur van 1 april 1936 tot 31 maart 1937. Inmiddels was Heinrich sinds 30 januari 1935 *Unterscharführer* (onderofficier, korporaal/sergeant) van de SS en woonde hij aan de Falkenbergerstrasse 64a. In mei 1936 solliciteerde Heinrich bij het *Kolonialpolitischen Amt der NSDAP* in München, maar voorsloeg zonder succes. Hij had inmiddels de dochter van *Kriminal Assistenten* Paul Pritzlaff leren kennen: Johanna, van beroep typiste en wonend aan de Gieselstrasse 2. Opvallend is dat in een document van de *Reichsstelle für Sippenforschung* d.d. 17 oktober 1936 "bedenkingen" worden geuit tegen de relatie, maar Heinrich kreeg op 3 november 1936 van de SS toch toestemming om met haar te trouwen en deed dat op 30 december 1937. Tezamen verlieten zij de evangelische kerk maar bleven wel gelovig. Op 25 juni 1938 behaalde hij zijn tweede *Verwaltungsprüfung*, met het accent op financiën, en werd de dag er na bevorderd. In de stad Oppeln werd de Joodse gemeenschap inmiddels weggetreiterd dan wel gedeporteerd – net als in Mysłowitz. In december 1938 solliciteerde de jonge inspecteur bij de *Geheime Staatspolizei* (Gestapo) en werd op 16 januari 1939 aangenomen. Na zijn proeftijd werd hij op 1 augustus 1939 *Polizei-Inspektor* en werkte tijdens en na de inval in Polen in de steden Sanok, Rzeszow en Krakau. In april 1940 werd Walter Heinrich overgeplaatst naar het

Reichssicherheitshauptamt in Berlijn en betrok een woning aan de Halleschesstrasse 8. In het beoordelingsformulier voor de *Kolonialdienst* d.d. 12 juli 1940 werd Walter Heinrich geschikt bevonden; een getuigschrift d.d. 16 juli 1940 roemde zijn vlijt, vermogen snel te leren en goede karaktereigenschappen. Van 1 september tot 15 oktober 1940 volgde hij een speciale cursus voor koloniaal (lees: bezet) gebied bij de *Sicherheitspolizei* in Berlijn en van 18 november tot 15 december 1940 in Tivoli, oostelijk van Rome.² De weg naar een hoge post in bezet gebied lag open.

Na de Duitse bezetting van Nederland volgden bestuurlijke benoemingen. Arthur Seyss-Inquart (1892-1946) werd aangesteld als *Reichskommissar für die besetzten niederländischen Gebiete*, Hanns Rauter (1895-1949) benoemd tot *Höherer SS und Polizeiführer* en *Generalkommissar für das Sicherheitswesen*, en Wilhelm Harster (1904-1991) werd *Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD*. In het voorjaar van 1941

Eerste pagina dossier Bundesarchiv Berlijn

Mysłowitz, het Driekeizerpunt

nam de *Sicherheitsdienst* Kamp Amersfoort over, ooit gebouwd als een barakkencomplex van het Nederlandse leger en daarna een vakantieoord voor Duitse soldaten na frontdienst. Harster was verantwoordelijk voor Kamp Amersfoort en zocht als kampcommandant "een Verwaltungsvakman", oftewel iemand die organisatorisch en administratief zijn sporen had verdiend en vond die in Walter Heinrich.³ De pas 31-jarige kampcommandant met de rang van *Untersturmführer* (tweede luitenant) nam mogelijk zijn intrek in Villa Vleugelslag, een statig gebouw uit 1917 aan de Laan 1914 nummer 5, gelegen nabij het kamp; dat is niet zeker, maar zijn opvolger Karl Berg betrok die woning hoe dan ook. Op overgeleverde foto's is een verzorgde, slanke donkerblonde man te zien – volgens zijn medisch dossier 1.83 lang en 76 kilo zwaar.

Ondertussen werd Kamp Amersfoort ingericht als concentratiekamp. Circa honderd in Nederland woonachtige Duitsers doorliepen daar een militaire training van zes weken en hielpen bij het spannen van prikkeldraad. Op een dag kwamen Duitse officieren langs, waarop Walter Heinrich zich uit de groep losmaakte en de mannen toesprak. Hij zei dat zware gevallen in het kamp opgesloten zouden worden. Ook beloofde hij gouden bergen voor wie zijn werk goed deed, en wie faalde kon naar het Oostfront. Vervolgens wees hij twintig man aan die voortaan de bewakingseenheid zouden vormen en opgeleid zouden worden door twee bewakers uit concentratiekamp Dachau (waarmee mannen genaamd Petri en Berg, niet de latere kampcommandant, werden bedoeld).⁴ Dit *Wachkommando* onder leiding van Heinrich, eerst dus bestaande uit Duitse staatsburgers die in Nederland woonden, werd in de herfst uitgebreid met reservisten en Nederlandse SS-ers. Per 1 januari 1942 ging het *Wachkommando* op in het SS-Wachbatalion Nord-West, onder leiding van Paul Helle, en verviel die functie voor Walter Heinrich.

Zijn karakter

Zo werd het *Polizeiliches Durchgangslager Amersfoort* vanaf 18 augustus 1941 operationeel onder het bewind van Walter Heinrich. Snel had het kamp een slechte naam door het wrede regime. Onder gevangenen circuleerden bijnamen voor de nazi's van Kamp Amersfoort. Zo werd Heinrich 'Knipperoo' genoemd vanwege een zenuwtic. Het is duidelijk dat Heinrich gevoelig was voor hiërarchie en stress: te midden van het bekende stramme salueren was hij zichtbaar gespannen toen Rauter in een open Mercedes kwam voorrijden voor een inspectie.⁵

De spanning werd nog erger toen het nieuws kwam dat niemand minder dan Himmler zelf op 25 mei 1942, Tweede Pinksterdag, een werkbezoek aan Kamp Amersfoort zou brengen. Voorzien van stapels papieren waagden Walter Heinrich en zijn stafleden een poging om de gevangenen voorschriften bij te brengen, bijvoorbeeld door de vraag te oefenen waarom zij hier opgesloten zaten. Het antwoord van één man (het zingen van nationale liederen en zeker wetende dat de Koningin terug zou keren) droeg al niet bij aan Duits vertrouwen in een geslaagd bezoek. Toen vervolgens bleek dat veel gevangenen niet eens wisten waarom zij eigenlijk opgesloten zaten, of dit maar zeiden uit angst voor extra straf, werd het Heinrich te veel. Nadat hij de vragen persoonlijk ging stellen kwamen er wenselijker

antwoorden. Op de dag zelf stond iedereen aangetreden, de nazi's in officieel tenue. Het kamp was speciaal aangeharkt en versierd. Na een uur zenuwachtig wachten ging Heinrich polshoogte nemen, maar keerde onverrichterzake terug. Waar bleef de leider van de SS nou? Weer een hele tijd later bleek het antwoord even simpel als onthutsend voor Heinrich: hij kwam helemaal niet.⁶

De kwestie dat gevangenen de reden voor hun opsluiting niet wisten kwam vaker terug. Tijdens een inspectie van de rijen ondervroeg Heinrich de gevangenen. Het antwoord "*Sabotage*" leidde tot een arrogant "*Ach, du Dummkopf! Was wollen Sie gegen uns!*" Eerst zocht Heinrich de oplossing nog in het vermeende Jood-zijn van de ondervraagde, maar het "*Weiss nicht*" werd zo vaak gehoord dat ondercommandant Berg een uitbrander kreeg. Die strafte woedend de hele groep met een dag op appèl laten staan en onthouding van eten. Het resultaat was dat de gevangenen, die geen idee hadden waarvoor zij opgepakt waren, voortaan als reden opgaven "*Ich habe Hitler beleidigt!*"

Heinrich hield graag feestjes voor officieren, waarvoor goed gekookt moest worden. Dat vond hij zo belangrijk, dat hij de kok Frans van den Berg, die acht weken zware straf had vanwege stiekem luisteren naar de Britse radio, na ruim een week weer aanstelde in de keuken.⁸ Diezelfde Van den Berg werd door Heinrich zelfs van de transportlijst gehaald voor Neuengamme, waar hij sinds oktober 1941 op stond.⁹ De voorraad etenswaren, die voornamelijk opgebouwd was door gevangenen voedsel te onthouden, diende zo om eerste klas maaltijden voor Heinrich en andere geprivilegieerden te verschaffen.¹⁰

Hoewel Heinrich weinig in het kamp aanwezig was, was hij in directe contacten met gevangenen correct, vriendelijk en zelfs complimenteus bij goed gedaan werk.¹¹ Soms lijkt zelfs sprake van sportief gedrag. Eens liep Heinrich een barak binnen om nieuwe gevangenen te 'verwelkomen'; één van hen was de bekende politicus Herman Wiardi Beckman, die hem zo scherp van repliek diende dat de aanwezige gevangenen de adem inhielden omdat gevreesd werd voor executie of andere straf. Tot veler opluchting liet Heinrich het maar gaan.¹² Eenzelfde voorval betrof een 'brutale' reactie op een nationaalsocialistische toespraak van de kampcommandant, waarin hij de gevangenen voorhield hoe slecht Joden en Jehova's Getuigen waren met de woorden: "*Das Zeug, das pflanzt sich fort wie die Homosexuellen*". De arts Jan Roorda kon het niet laten en reageerde droogjes met de opmerking dat homo's zich gewoonlijk niet voortplantten. Heinrich liet ook dit

maar gaan en bevestigde zijn geringe feitenkennis over homoseksualiteit: *"Ein Franzose hat gesagt: man muss seine Feinde kennen um über sie siegen zu können."*

Heinrich was een liefhebber van honden. Hij had onder andere een grote Duitse herder, die goed luisterde als zijn baas met zijn karwats tegen zijn rijlaarzen tikte.¹⁴ Gevangene Folmer had een jonge bouwvier geadopteerd die de aandacht van Heinrich trok. De hond, afkomstig van chauffeur Stuivenberg, heette eigenlijk "Max" maar die Germaanse naam werd door Folmer per direct veranderd naar het onder gevangenen gebruikelijke en bemoedigende "Thumbs up!" Op Heinrichs vraag van wie de hond was antwoordde Folmer slim "Van u, *Obersturmführer*", doelend op het feit dat het dier immers in het kamp verbleef. Nadat de hond erbij gehaald was wilde Heinrich diens naam weten. Toen het antwoord luidde "Thumbs", mopperde Heinrich dat dat veel te Engels klonk maar mocht de gevangene het dier verder blijven verzorgen.¹⁵ Het resultaat was dat Folmer iedereen kon vertellen dat hij sinds kort de hond van de kampcommandant mocht verzorgen. Tijdens een strafexercitie haalde Heinrich eens hoogstpersoonlijk vier man uit de rij. De reden: hij meende hen te herkennen als dieven van een zak hondenvoer, bestemd voor zijn eigen hond. Blijkbaar vertrouwde hij zijn eigen waarnemingsvermogen niet want vervolgens werden andere mannen ook uit de rijen gehaald.¹⁶

Een dure smaak had Heinrich zeker. Zijn werkkamer met uitzicht op het SS-appèlplein van Kamp Amersfoort, nabij de hoofdboort, was prachtig ingericht met dure spullen, waarvan sommige nog het labeltje *"beschlagnahmt"* hadden.¹⁷ Eens stuurde hij een tonnetje haring op naar Berlijn – niet wetende dat gevangenen er eerst tien uit gestolen hadden.¹⁸ Ook hield hij zich – soms wel drie keer in de week, aldus zijn chauffeur Stuivenberg – graag op in Amsterdam, in een etablissement genaamd Stora waarmee mogelijk het voormalige sociëteitsgebouw aan de Herengracht 505 werd bedoeld.¹⁹ Heinrich liet zich rondrijden en reed zelf rond in een geconfisqueerde Ford waarmee hij, blijkens het vuil op de carrosserie, graag over de hei scheurde. De Ford had een autoradio, die tot verwondering van Folmer, de gevangene die de auto *"fahrbereit"* moest houden, eens afgesteld bleek op een Engelse radiozender.²⁰

Begin maart 1942 werd Heinrich ziek, zo ziek dat er een tijdelijke vervanger gezocht werd. Erich Deppner (1910-2005), afdelingshoofd *Gegnerbekämpfung* in Den Haag, wees Karl Berg als waarnemend commandant aan, die op dat moment in Leeuwarden op het politiebureau werkte maar eerder in het kamp had gewerkt. Begin april was Heinrich weer terug gekeerd.²¹ In diezelfde maand werd hij bevorderd tot *Obersturmführer*, eerste luitenant.

Ondanks zijn huwelijkse staat hield Heinrich er in elk geval één vriendin op na. Gevangene Van Dam werd op een dag in een voor hem verboden gang betrappt door Heinrich die in gezelschap was van een jongedame – het bleek zijn Rotterdamse overbuurmeisje met een bedenkelijke reputatie te zijn (Van Dam beschreef haar na de oorlog als "slet"). Zij realiseerde zich dat laatste maar al te goed en bewoog haar minnaar Heinrich ertoe om Van Dam langer

in het kamp opgesloten te houden.²²

Zijn bevelvoering

Heinrich was een typisch Duitse, strenge commandant voor zijn soldaten. Zo constateerde hij in een dienstbevel de verspilling van brandstof in de winterse dienstgebouwen, wees op de eenmalig toegewezen en beperkte voorraad brandbaar materiaal en verordonneerde zuinigheid.²³ Ook maakte hij zich kwaad over de loslippigheid van zijn soldaten tegen de burgerbevolking *"unter Einfluss von Alkohol"*, hetgeen diverse maatregelen opleverde immers *"dienstliche Dingen gehören nicht an den Biertisch"* en dus kregen de telefoons stickers met *"Vorsicht, Feind hört mit!"*. De interne handel in het kamp werd direct ook aangepakt (Heinrich noemde als voorbeeld handel in vulpenen), werden de nieuwe tijden voor ochtendsport ingevoerd (woensdag 7:30-8:30 uur en zaterdag 6:00-6:30 uur met aansluitend baden), werden de zaterdagse schietoefeningen van 12:00-14:00 uur ingedeeld op type wapen (pistool 27 juni, karabijn 4 juli en machinepistool 11 juli), werd de filmvoorstelling voortaan op de woensdag 9:00 gezet in plaats van de vrijdagmiddag, en vond het verplichte politiek onderwijs voortaan op de woensdag plaats van 11:30-12:30 uur in de garage.²⁴ In een ander dienstbevel voerde Heinrich, conform de aanwijzing van Rijksmaarschalk Göring, de veranderende arbeidstijden van minimaal 56 uur per week in (maandag-vrijdag 7.00-13.00 en 14.00-18.00 uur, zaterdag 7.00-13.00 uur en op woensdag 7.00-9.15 uur film). In één moeite door stelde hij ontruimde woningen ter beschikking aan Duits kamppersoneel, voerde een nieuw teken in ter verlenging van de blauwe toegangskarten van Kamp Amersfoort, verbood hij uitdrukkelijk de aanwezigheid van vrouwen bij de slagboom (ter voorkoming van *"Plauderstündchen"*, "kletsuurtjes") en verbood hij het gebruik van telefoons op de wachttorens voor privégebruik.²⁵ Soms was de toon van Heinrich milder: hij bespeurde een interesse voor het insigne voor sportprestaties (*"Reichssportabzeichen"*) en stelde daarvoor de maandagtrainingen van 16:00-17:30 uur beschikbaar, waardoor geopolitiek onderwijs verschoof naar de maandag vanaf 15:00 uur. Omdat er drie tot vier nieuwe herdershonden nodig waren vroeg hij om suggesties en beloofde een vergoeding van de kosten voor hondenvoer tot het voorjaar van 1943. Tot slot kondigde hij reparaties aan van overstromende WC's.²⁶ In weer een volgend schrijven informeerde Heinrich iedereen over de personeelwijzigingen (Vos, Kotalla, Wolf en Koot) en enkele organisatorische wijzigingen vanaf 1 november: Abteilung IV verzorgde voortaan niet alleen administratief maar ook materieel de voorraden, en Karl Titho werd verantwoordelijk gemaakt voor de reparatiewerkplaatsen.²⁷ In weer een ander schrijven eiste Heinrich maatregelen ter voorkoming van bevriezing van waterleidingen, had hij matten aangeschaft voor strozakken en wilde hij voor 21 november de vakantieplannen ingeleverd hebben (dus binnen drie dagen).²⁸ Opvallend is dat zijn instructies vaak

beginnen met de zinsnede dat hij iets heeft vastgesteld, hetgeen merkwaardig is voor iemand die relatief weinig aanwezig was in het kamp.

Op 12 september 1942 diende een SS-er het verzoek in voor een Amersfoortse woning, aangezien zijn vrouw en vier kinderen "onbeschermd in een communistische wijk in Utrecht woonden". Heinrich mengde zich ook in de discussies om woningen in Amersfoort voor SS-leden van het Wachbatalion te vorderen: aan de Bankastraat 9, T. Stortzuid 13, Pauwstraat 32, Sindradboudstraat 28, Arhemschestraat 26b, Weijerstraat 35 en Schimmelpennickstraat 26a en 28a. Het waren woningen waarvan de eigenaren of huurders Joods waren. Bij sommige woningen zijn gedetailleerde beschrijvingen van de vloerbedekking, lampenkappen en gordijnen. Een 18 pagina's tellende uitgebreide bijlage gaf inzicht in de 'beschikbare' woningen in Nederlandse steden en dorpen. Twee pagina's somden de nieuwe eigenaren en huurders van de SS op. Ook doet de Amersfoortse woningbouwvereniging Goed Wonen zijn beklag bij Heinrich dat een SS-er zich toegang had verschaft tot een woning door een ruit in te slaan.²⁹ Jan Harloff, de burgemeester van Amersfoort die op Dolle Dinsdag vluchtte en werd waargenomen door Jan Wendling, onderhield een correspondentie met Walter Heinrich. Tijdens zijn rechtszaak beweerde Harloff dat het alleen verzoeken betrof om familieleden van gevangenen een bezoek toe te staan, maar het bleken ook klikbrieven over illegale activiteiten te zijn.³⁰

Tijdens een bezoek aan het kamp hoorde een leverancier Heinrich praten over een gevangene die was doodgeschoten bij een vluchtpoging. Van de drie kogels waren de laatste twee overbodig geschoten, aldus Heinrich, dus werd er onderzocht wie die afgevuurd had zodat die naar het Oostfront kon worden gestuurd.³¹ In een ander geval liep hij samen met Stöver rode documenten door, waar in de hoek "R U" stond: "*Rückkehr Unerwünscht*" (terugkeer niet gewenst).³² Wat de straf was voor de SS-er die zich had gedrukt van zijn wachtronde en in de grote kelder was teruggevonden blijft gissen.³³ Dat geldt in extenso voor een andere bewaker: eenmaal ontsnapte Walter Heinrich namelijk aan de dood toen geheel onverwacht de kogels uit een ratelende mitrailleur in de muur van een barak sloegen. Een soldaat had op een wachttoren met de mitrailleur staan klooiën met dit salvo tot gevolg, met nota bene de kamer van de commandant in zijn schootsveld. Tot heimelijk vermaak van de gevangenen scholden acht woedende SS-ers de onbedoelde schutter helemaal stijf in de schuddende wachttoren.³⁴

Mishandelingen en executies

Mishandelingen vormden een structureel onderdeel van Kamp Amersfoort en er heerste honger en epidemieën, zoals difterie. Met name de ca. 2500 Joden en de 100 Sovjet-krijgsgevangenen werden onderworpen aan een onmenselijke behandeling. Harster zou aan Heinrich de mishandeling van gevangenen hebben verboden en dat was op ontmoetingsdagen van kampcommandanten (*Aussenstellenleitertagungen*) vaak herhaald door Harster en Joseph Schreieder (1904-?), hoofd van de contraspionage.³⁵ Als Heinrich toevallig langsliiep terwijl een gevangene werd

mishandeld sommeerde hij soms om daar mee op te houden.³⁶ Ook ontvaardde het appèl niet in de gebruikelijk strafexercities als hij er bij uitzondering zelf eens bij aanwezig was.³⁷

Maar de werkelijkheid was anders: hoewel Heinrich zich weinig liet zien op de appèlplaats kwam hij bij bezoek van officieren ineens wel opdraven met zijn honden en liet dan Joden aantreden om te laten hardlopen en zich neer te laten vallen.³⁸ Ook in andere gevallen bleek hij heus wel te weten dat er Joden mishandeld werden, maar liet hij het op zijn beloop. Zijn werkkamer bood uitzicht op de centrale *Appelplatz*, waar zich regelmatig gruwelijke taferelen afspeelden. Soms liep hij langs een mishandeling en zei dan niets.³⁹ De latere commandant Berg misdroeg zich onder Heinrich als verantwoordelijke voor de ploegen dwangarbeiders, met name tegen woonwagenbewoners, maar werd in zijn latere positie voorzichtiger jegens zijn superieuren.⁴⁰ Het heeft er dus alle schijn van dat Heinrich alleen maar voor de vorm soms 'optrad' tegen mishandelingen.

Heinrich nam ook persoonlijk deel aan een executiepeloton. Op 27 september 1941 waren 100 Sovjet-krijgsgevangenen na een barre voettocht vanaf het station van Amersfoort in het kamp aangekomen. Daarna werd de groep twee dagen in de open lucht gezet en vervolgens hardhandig gereinigd. Zij werden zo slecht behandeld (weinig eten, slaag, zware arbeid) dat er 23 waren overleden tot 9 april 1942, de dag van de executie van de resterende 77. Het was kampcommandant Heinrich die bij zijn baas Harster had aangegeven dat er weinig tot niets met de 'Russen' te beginnen was omdat zij te zwak waren om te werken. Harster constateerde dat zelf ook tijdens een inspectie, circa twee maanden na aankomst van de 'Russen'. Na een gesprek hierover met Rauter zocht Harster contact met het *Reichssicherheitshauptamt* in Berlijn. De angst voor een epidemie onder de 'Russen' en daarmee de andere gevangenen leidde tot het besluit om de nog levende groep te executeren. Die opdracht werd doorgegeven aan Erich Deppner, die speciaal overkwam uit Den Haag en het executiepeloton formeerde.⁴¹ Ondercommandant Stöver, wetende wat er ging gebeuren, nam een dag vrij.⁴²

Vroeg in de morgen werden de 'Russen', zoals ze werden genoemd, in twee vrachtwagens geladen die de poort uit reden en linksaf sloegen het bos in, gevolgd door twee personenauto's. Het gerucht deed de ronde dat zij naar een prettiger klimaat zouden gaan, en wel Frankrijk; de kampdokter kreeg te horen dat zij naar Neuengamme zouden gaan.⁴³ De medegevangenen was verboden door de verduisteringsgordijnen naar buiten te kijken.⁴⁴ Diezelfde ochtend waren enkele leden van het executiepeloton vroeg gewekt en in de garage stonden de twee volgeladen

vrachtauto's al klaar. Heinrich vertelde Titho dat de Sovjet-krijgsgevangenen geëxecuteerd zouden worden als represaille. Er werd echter gezegd dat de 'Russen' naar het station van Amersfoort zouden gaan om geen onrust te veroorzaken in het kamp. Het executiepeloton bestond uit Heinrich, Berg, Deppner, Ernst May (een *Kriminal-Sekretär* uit Den Haag die mee moest met Deppner), Karl Titho (chauffeur en beheerder van de garage in Kamp Amersfoort), Bohle Janszen (een chauffeur; hij had met een vrachtwagen vaten benzine afgeleverd in Kamp Amersfoort en kreeg van Deppner te horen daar te moeten overnachten) en Karl Knabe (de chauffeur van Deppner). Eén van de chauffeurs, in casu Janszen, bleef achter bij de voertuigen en in groepjes van vijf werden de 77 Sovjet-krijgsgevangenen met machinepistolen geëxecuteerd, dat natuurlijk tot onrust leidde bij de achterblijvers. De mannen, staand aan de rand van de kuil, werden met een nekschot gedood en vielen voorover; vooraf had Deppner nog gezegd dat "Mongolen" uit kamp Amersfoort besmet waren met TBC en gele koorts. Tot slot moesten Janszen en Titho de lijken om en om rangschikken in de kuilen en werden die vervolgens dicht gegooid. Na een aantal uren kwamen alleen de klompen van de 'Russen' terug in het kamp.⁴⁵

Vier dagen na de executie werden zeven Nederlandse communisten uit Kamp Amersfoort doodgeschoten in het bos achter de schietbaan (waar nu het monument De Stenen Man staat), waaronder de bekende Henk Sneevliet (1883-1942). Heinrich gaf aan Berg de opdracht dit te regelen: het doodvonnis werd voorgelezen, de mannen aan palen vastgebonden en door een executiepeloton van ca. 25 man *Ordnungspolizei* doodgeschoten.⁴⁶ In verband met de vele aanslagen op spoorlijnen en voedseldepots in het oosten des lands gaf Rauter begin oktober 1942 opdracht om een lijst samen te stellen van communisten die in Kamp Amersfoort gevangen zaten. Heinrich leverde die en Rauter, waarschijnlijk in overleg met Seyss-Inquart, wees 15 mannen aan. Door ca. 40 man van de *Ordnungspolizei* werden de gevangenen in twee groepen doodgeschoten op 16 oktober 1942. Een arts constateerde de dood en de lijken werden geborgen.⁴⁷

Den Haag

In maart 1943 werd begonnen met de uitbreiding van Kamp Amersfoort. Er werd een nieuwe commandant benoemd, Karl Berg, in de eerste fase de derde man in de hiërarchie van het kamp. Op 8 maart 1943 droeg Walter Heinrich de zaken over aan Berg en werd overgeplaatst naar het Referat IV C, op het Binnenhof in Den Haag. Afdeling IV was de *Geheime Staatspolizei* en *Referat C* was belast met opsporing en vervolging van tegenstanders van het nazi-regime. Blijkens een telefoonlijst van de *Sicherheitsdienst* uit oktober 1943 kreeg hij daar als *Obersturmführer* kamernummer 18a, met toestelnummer 336. Zijn leidinggevende was *SS-Sturmbannführer* und *Regierungsrat* Erich Deppner, kamer 20.⁴⁸ Deppner was de man van de executie van de 77 Sovjet-krijgsgevangenen op 9 april 1942 in Kamp Amersfoort en van tenminste 450 Nederlandse verzetsstrijders in augustus en september 1944 in Kamp Vught. In zijn nieuwe rol onderhield Heinrich veelvuldig contact met Kamp Amersfoort en kwam af en toe op inspectiebezoek.⁴⁹

Een student, Johan, was in 1943 opgepakt omdat zijn ruitjespak voor Brits tenue was aangezien en had verklaard ondergedoken te zijn omdat hij de studentenverklaring weigerde te ondertekenen. Hij werd opgesloten in Kamp Amersfoort. Hierop reisde zijn broer af naar Den Haag om te proberen hem vrij te krijgen bij Heinrich, "die oud-commandant van Amersfoort was en nu zoiets als ondersecretaris van Rauter". De broer had een boek bij zich over de Poolse adellijke familie Radziwill, maar de secretaresse van Heinrich raadde af om dat mee naar binnen te nemen: was dit vanwege de pijnlijke Pools-Duitse geschiedenis van zijn geboortestad Wyslowitz? Er ontstond zich in elk geval een hele discussie met Heinrich over de studentenverklaring, daar op het Binnenhof. Later keerde de broer nogmaals terug naar Heinrich omdat Johan de naar Amersfoort gestuurde pakketjes niet bleek te ontvangen; "*Alle oder keine*" luidde het cryptische antwoord van Heinrich.⁵⁰

Soms trad Heinrich op als spreker, bijvoorbeeld tijdens een openluchtbijeenkomst van de NSB op 28 juni 1941 in Middelburg en het Oogstdankfeest op 3 oktober 1943 in Tilburg.⁵¹ Op 9 juli 1943 werd vanuit Kamp Amersfoort een transport per trein van ruim 80 gevangen verzetsmensen naar Natzweiler georganiseerd, het *Nacht und Nebel*-strafkamp in de Elzas waar mannen zich moesten doodwerken in de granietmijn om zo spoorloos te verdwijnen. Eén van de escorterende SS-officieren was Walter Heinrich.⁵²

In Kamp Vught vond op 15 januari 1944 het zogeheten Bunkerdrama plaats, waarbij 10 vrouwen door verstikking stierven toen er 74 in één bunker cel met nummer 115 werden opgesloten. De kampleiding van *Sturmbannführer* Adam Grünewald (1902-1945) wilde dit stil houden, maar telefoniste Eva Grijseels luisterde een gesprek af. Zij werd hiervoor door met name ondercommandant Hermann Wichlein (1911-onb.) bedreigd en uiteindelijk ontslagen. Grijseels reisde linea recta naar Den Haag waar Walter Heinrich haar verhaal aanhoorde en het drama aan Rauter meldde: Grünewald werd terstond gearresteerd en de overige werden naar het Oostfront gestuurd.⁵³ Per 9 november 1944 werd Walter Heinrich bevorderd tot *Hauptsturmführer* (kapitein).⁵⁴

Na de oorlog

In de naoorlogse rechtspraak werd Berg veroordeeld tot de doodstraf, evenals Kotalla maar dat werd in 1951 omgezet in levenslange gevangenisstraf. Ook Stöver ontliet zijn straf niet: hij werd veroordeeld tot de doodstraf, dat weer werd omgezet in jarenlange gevangenisstraf maar in 1960 vrijgelaten. Andere nazikopstukken hadden zich ook moeten verantwoorden voor oorlogsmisdaden op Nederlandse bodem, zoals Artur Albrecht, Wilhelm

Harster, Anton Mussert, Hanns Rauter en Arthur Seyss-Inquart. Erich Deppner, de directe chef van Heinrich in Den Haag, was begin 1945 vertrokken naar Berlijn, aldaar door de Sovjets opgepakt, verbleef vijf jaar in een Sovjet-krijgsgevangenkamp maar heeft zich ondanks meerdere pogingen tot uitlevering nooit hoeven verantwoorden voor de Nederlandse rechter. Karl Titho volgde Wilhelm Harster in september 1943 naar Italië als diens chauffeur en werd in mei 1944 kampcommandant van beruchte doorvoerkampen voor Joden, Fossoli di Carpi en Bolzano. In die functie was hij verantwoordelijk voor de executie van 67 gevangenen op 12 juli 1944 in Cibeno, als represaille voor aanvallen door partizanen. Titho kreeg zes jaar gevangenisstraf in Nederland maar is voor zijn Italiaanse oorlogsmisdaden nooit uitgeleverd door de Duitse justitie. Een enkeling stierf zelfs als vrij man zonder enige straf, zoals *Generalkommissar* Hans Fischböck: hij ontkwam na de oorlog naar Zuid-Amerika en keerde na een Oostenrijkse amnestieregeling ongestraft terug.

En wat gebeurde er met Walter Heinrich? Zijn naam werd door een informant eind 1944 al gemeld aan de Nederlandse regering in Londen, als tiende op een lijstje van zestien bewakers.⁵⁵ Op 30 juli 1945 werd een lijst opgesteld van Duitse krijgsgevangenen, waarvoor uitlevering aan de Britse militaire bewind in Duitsland werd gevraagd. Tussen de 9 namen van de kampleiding van Kamp Amersfoort ontbrak Walter Heinrich, en ook tussen de 34 namen van de bewakers van Kamp Amersfoort; er werd nog wel nadrukkelijk op gewezen dat namen en rangen niet nauwkeurig behoeften te zijn. Een derde lijst van namen betrof 61 Nederlandse gezochten voor misdrijven in Kamp Amersfoort.⁵⁶ Naast dit ontbreken van Heinrich valt tevens op dat na de oorlog verwarring ontstond over zijn geboorteplaats. In een gerechtelijk stuk werd die namelijk "vermoedelijk Valkenberg bei Freiberg" genoemd; het is onduidelijk of hiermee Falkenberg tussen Leipzig en Cottbus, dan wel Freiberg tussen Dresden en Chemnitz, of Freiburg im Breisgau werd bedoeld.⁵⁷ Waarschijnlijk heeft dit veel later tot een nog merkwaardiger foutieve geboorteplaats geleid, namelijk "Valkenburg".⁵⁸ Maar op een ongedateerd bericht verzocht het Bureau Nationale Veiligheid om opsporing en aanhouding van nr. 89, Erich Heinrich, geboren op 3 februari 1903 te Valkenberg bei Freiberg.⁵⁹ In december 1945 werd naar aanleiding van deze signalering gemeld dat Erich Heinrich als krijgsgevangene uit Scheveningen was afgevoerd naar het Prisoners of War-kamp 2228 te Overschie (België).⁶⁰ Er lijkt in de naoorlogse opsporing dus sprake van een persoonsverwisseling met Erich Heinrich en in ieder geval verwarring over de geboorteplaats van Walter Heinrich, die zoals wij nu weten Myslowitz had moeten zijn.

Maar een andere bron verwees in 1946 naar naoorlogse krijgsgevangenschap van Walter Heinrich, in één van de zogeheten Emslandlager onder Brits regime, meer specifiek het kamp Esterwegen. Er werd gesteld dat een verklaring niet opgenomen kon worden omdat de gezochten Heinrich, Stöver, Brahm en De Ridder zich daar bevonden en ondanks herhaald verzoek aan de Britse autoriteiten niet waren uitgeleverd.⁶¹ De zoektocht in 2020 door het *Niedersächsisches Landesarchiv* in Osnabrück leidde langs een zestal deelarchieven (geïnterneerden, ziekenhuizen,

ontslagen geïnterneerden), maar ook hier geen spoor van Walter Heinrich als krijgsgevangene. Het is dus maar de vraag of hij ooit krijgsgevangen is genomen.

In de naoorlogse pers trokken de executie van de 77 Sovjet-krijgsgevangenen en de opgraving van hun lijken de nodige aandacht, waarbij werd gesteld dat "hoofddader Heinrich ontbreekt bij de rechtsgang".⁶² Uit een bericht blijkt dat in 1948 opsporing en uitlevering van Heinrich was verzocht en door de United Nations War Crimes Commission (UNWCC) op de lijst van oorlogsmisdadigers was geplaatst; een jaar later zijn foto's overhandigd van drie gezochten, waaronder Walter Heinrich.⁶³ In een document van de Staatsanwalt Bremen uit 1981, gericht aan de Landelijk Officier van Justitie, dook Walter Heinrich weer op. Het betrof de verdachten die betrokken waren bij de executie van 15 communistische gevangenen op 16 oktober 1942 in Kamp Amersfoort. Behalve de reeds genoemde foute geboorteplaats valt vooral de volgende opmerking op: "*seit Februar 1945 verschollen*".⁶⁴ Sinds die tijd ontbrak dus van Walter Heinrich ieder spoor.

In 1965 werd voormalig kolonel van de SS Herbert Weygandt aangehouden in West-Duitsland: hij leefde al 20 jaar onder de schuilnaam... Heinrich Walter.⁶⁵ Toch is er een naoorlogse aanwijzing over Walter Heinrich en die leidt naar Sao Paulo. De voormalige SS-bewaker van Kamp Amersfoort Willy Engbrocks (1905-1984) belandde voor zijn werk in Brazilië. Met een daar wonende Duitser ging hij in Sao Paulo naar een groot café waar vooral Duitsers rondhingen. Een man van een andere tafel vroeg ineens aan Engbrocks of hij in Amersfoort had gewerkt, die dat bevestigde. De man wekte de indruk voor die vraag gestuurd te zijn en ging weer bij zijn vrienden zitten, die Engbrocks in het halfduister niet kon zien. Twee weken later kwam hij weer in het café en werd hem door de barman gevraagd weg te gaan, vanwege de eerdere ontmoeting met de hem onbekende Duitser. Engbrocks heeft altijd gedacht dat dit verband hield met Walter Heinrich of anders de SS-bewaker Karl Franzka.⁶⁶ Hoe dun dit spoor ook moge lijken: de kampcommandant van de vernietigingscentra Treblinka en Sobibor, Franz Stangl (1908-1971), werd door de Amerikanen in Oostenrijk gearresteerd, ontsnapte uit krijgsgevangenschap en wist met hulp van het Vaticaan en een Rode Kruis-paspoort via Damascus te ontkomen naar Sao Paulo waar hij tot zijn uitlevering aan Duitsland onder zijn eigen naam leefde. Vele andere nazi's maakten gebruik van deze route naar Zuid-Amerika, dankzij de documenten die werden verschaft door de in Rome werkzame Oostenrijkse bisschop Alois Hudal (1885-1963).⁶⁷ Ook Josef Mengele (1911-1979), Herberts Cukurs (1900-1965) en Gustav Wagner (1911-1980) hielden zich schuil in Brazilië, als bekende voorbeelden van de 2.000 gevluchte nazi-oorlogsmisdadigers in dat land.⁶⁸

Een zoektocht wijst uit dat tientallen mannen met de naam "Walter Heinrich" wereldwijd opduiken in oorlogsgraven, (Braziliaanse) gewone graven, vermistendatabases, krantenberichten, Amerikaanse en Canadese immigratieformulieren en zelfs Russische rechterlijke vonnissen van veroordeelde nazi's. Maar geen van deze mannen is onder die naam te identificeren als de commandant van Kamp Amersfoort, die op 35-jarige

leeftijd uit Nederland verdween. Misschien is hij wel net als zijn toenmalige baas Deppner naar Berlijn gestuurd en daar gesneuveld.

Over Walter Heinrich, de kampcommandant “waar wij niets van wisten”, weten wij best veel - maar over dat tweede stuk van zijn leven, zijn leven na de tweede Wereldoorlog, moeten wij het antwoord nog schuldig blijven.

Met dank aan prof. dr. M. Eickhoff (Rijksuniversiteit Groningen, NIOD), dr. Theo Gerritse, dr. Thomas Brakmann (Niedersächsisches Landesarchiv, Osnabrück), dr. Sebastian Weitkamp (Gedenkstätte Esterwegen), Lutz Moeser (Bundesarchiv Berlin), David ter Schegget en Sander Wellens (Nationaal Archief)

- 1 E. Zuidema, *Karl Berg (1907-1949); doodstraf voor de kampcommandant*, Zandvoort (2021); R. Hoving, *Biografie van Joseph Kotalla (1908-1979); de beul van Amersfoort*, Amsterdam (2019); A. van Liempt, *Gemmeker; commandant van kamp Westerbork*, Amsterdam (2019); E. van Roekel, *Veldgraauw; Nederlanders in de Waffen SS*, Amsterdam (2019); T. Gerritse, *Router; Himmlers vuist in Nederland*, Amsterdam (2018); J. Meihuizen, *Richard Fiebig en de uitbuiting van de Nederlandse industrie 1940-1945*, Amsterdam (2018); F. Boterman, *Duitseaders: Nederland onder Duitse bezetting (1940-1945)*, Amsterdam (2015); D. Barnouw, *Rost van Tonningen; fout tot het bittere einde*, Zutphen (2014); B. Kromhout, *De voorman; Henk Feldmeijer en de Nederlandse SS*, Amsterdam (2012); B. van Berkel, *Dr. Tobie Goedewaagen (1895-1980); een leven lang nationaal-socialist*, Amsterdam (2011); I. Schaap, *Sluipmoordenaars; de Silbertanne-moorden in Nederland 1943-1944*, Hilversum (2010); H. Piersma, *De drie van Breda; Duitse misdadigers in Nederlandse gevangenschap, 1945-1989*, Amsterdam (2005)
 - 2 Archief Walter Heinrich: Bewerbung um Verwendung in der Sicherheitspolizei und im SD für die Kolonien; Verlobungs- und Heiratsgesuch; SS-dossier (Bundesarchiv)
 - 3 PV Wilhelm Harster, inzake gedragingen kampleiding voormalig PDA, no. 157 (23 oktober 1947)
 - 4 Engbrocks in: Armando, H. Verhagen, M. Keus, *Geschiedenis van een plek; concentratiekamp Amersfoort*, Amersfoort (2010), p. 24-25; R. Valkenburg, *Een mens in haatuniform; portret van Willy Engbrocks, ex-bewaker van Kamp Amersfoort*, Franeker (1974), p. 21-23; p. 96-97
 - 5 D.W. Folmer, *Dagboek uit Kamp Amersfoort, 1942*, Zutphen (2016), p. 178
 - 6 *ib.*, p. 291-292 en 296
 - 7 H. Stoeltinga, *Kapelaan Stoeltinga - tussen prikkeldraad en mitrailleurs*, Amsterdam (1947), p. 176-177
 - 8 Van den Berg in: Armando e.a., p. 70-71
 - 9 *ib.*, p. 153
 - 10 R. Valkenburg, p. 9
 - 11 D.W. Folmer, p. 96; 140
 - 12 F. Becker, T. Becker, *Op verzoek van Hare Majesteit; de oorlog van Wiardi Beckman*, Amsterdam (2020), p. 211; J.S. Wijne, *Stuuf Wiardi Beckman; patriciër en sociaal-democraat*, Amsterdam (1987), p. 158
 - 13 J. Roorda, *Polizeiliches Durchgangslager Amersfoort*, Haarlem (1945), p. 66-67
 - 14 H. Stoeltinga, p. 176
 - 15 D.W. Folmer, p. 138-140
 - 16 *ib.*, p. 220
 - 17 *ib.*, p. 96 en 211
 - 18 Van den Berg in: Armando e.a., p. 95
 - 19 D.W. Folmer, p. 96
 - 20 *ib.*, p. 84, 97 en 172
 - 21 PV Berg, inzake zijn gedrag als commandant en waarnemend gevangencommandant van het P.D.A. (concentratiekamp) te Amersfoort, Amersfoort (14 januari 1946)
 - 22 Van Dam in: Armando e.a., p. 61-62
 - 23 Der Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD; Polizeiliches Durchgangslager Amersfoort (6 februari 1942)
 - 24 *ib.*, Kommandantursbefehl 3/42 (22 juni 1942)
 - 25 *ib.*, Kommandantursbefehl 4/42 (21 juli 1942)
 - 26 *ib.*, Kommandantursbefehl 6/42 (10 september 1942)
 - 27 *ib.*, Kommandantursbefehl 8/42 (29 oktober 1942)
 - 28 *ib.*, Kommandantursbefehl 9/42 (18 november 1942)
 - 29 Betr: Wohnungsfürsorge, Amersfoort (13 oktober 1942); Bescheinigung (6 oktober 1942); Brief woningbouwvereniging 'Goed Wonen' (20 oktober 1942); Liste mit der Namen der Eigentümer und der neuen Mieter
 - 30 Dagblad voor Amersfoort (19 november 1948); Dagblad voor Amersfoort (24 december 1946)
 - 31 Van Zomeren in: Armando p. 82 en 88
 - 32 Engbrocks in: Armando e.a., p. 72
 - 33 D.W. Folmer, p. 140
 - 34 *ib.*, p. 133
 - 35 PV Joseph Schreieder, verhoor Joseph Schreieder (28 april 1948)
 - 36 D.W. Folmer, p. 96; 168
 - 37 *ib.*, p. 285
 - 38 Van den Berg in: Armando e.a., p. 74
 - 39 D.W. Folmer, p. 194; 196; 201; 211
 - 40 Van den Berg in: Armando e.a., p. 94
 - 41 Dienststagebuch für Blockführer von Dienst; PV Wilhelm Harster, inzake gedragingen kampleiding voormalig PDA, no. 157 (23 oktober 1947); PV Stöver inzake de gepleegde mishandelingen en de fusillering van 77 Russische krijgsgevangenen in het kamp Amersfoort tijdens de Duitse bezetting (17 april 1947); PV Willem Eegdeman inzake de gepleegde mishandelingen en het fusilleren van Russische krijgsgevangenen tijdens de Duitse bezetting in het PDA, te Amersfoort (21 april 1947)
 - 42 R. Valkenburg, p. 91-92; p. 97; PV Stöver inzake de gepleegde mishandelingen en de fusillering van 77 Russische krijgsgevangenen in het kamp Amersfoort tijdens de Duitse bezetting (17 april 1947)
 - 43 J.F. Hunsche, P.D.A., Amsterdam (1945), p. 42; PV Jan Hendrik Klomp inzake de mishandelingen van de Russen in het kamp te Amersfoort in het najaar '42 (23 mei 1946)
 - 44 E.P. Wellenstein, *Nummers die een ziel hebben; persoonlijke ervaringen in Kamp Amersfoort, een concentratiekamp in Nederland*, Amsterdam (2013), p. 122
 - 45 PV betreffende het Onderzoek inzake de doodsoorzaak van 100 Russische krijgsgevangenen, gepleegd in het PDA kamp te Amersfoort, tijdens de Duitse bezetting (22 april 1947); PV Wilhelm Harster inzake uitgevoerde fusilleringen in het P.D.A. te Amersfoort, betreffende de Russische krijgsgevangenen (24 oktober 1947); PV Johann Stöver inzake de gepleegde mishandelingen en fusillering van 77 Russische krijgsgevangenen in het kamp Amersfoort tijdens de Duitse bezetting (17 april 1947); PV Bohle Janszen, verklaring Johann B.J. Janszen (29 september 1949); PV Karl Berg, inzake de fusillering van de Russische krijgsgevangenen (16 april 1947); PV Karl Tietho, betreffende het fusilleren van Russische krijgsgevangenen in het kamp Amersfoort (24 maart 1947); PV Ernst May, betreffende de fusilleringen van de Russische krijgsgevangenen in het kamp: Amersfoort (17 februari 1947); PV Ernst May, contra Karl Tietho inzake het fusilleren van Russische krijgsgevangenen (6 juli 1949); PV Karl Berg, betreffende fusillering 72 Russische krijgsgevangenen (29 september 1949); PV Karl Knabe, Netherlands War Crimes Commission, BAOR 15 (16 september 1949); R. Valkenburg p. 92
 - 46 PV Berg, betreffende onderzoek en opgraving van acht lijken uit graf XI, bij het P.D.A. (concentratiekamp) (18 oktober 1945)
 - 47 PV Wilhelm Harster, getuigenverklaringen inzake het opdracht geven tot het fusilleren van 15 gevangenen (voor aanstaande communisten) in het PDA kamp te Amersfoort, tijdens de Duitse bezetting (24 oktober 1947)
 - 48 Fernsprechverzeichnis des Befehlshabers der Sicherheitspolizei u.d. SD für die besetzten niederländischen Gebiete (1 oktober 1943)
 - 49 Verteidigung, aangeklaagde Karl Berg (1948), p. 16 en 32; PV Berg inzake zijn gedragingen als commandant van het P.D.A. (concentratiekamp) te Amersfoort (14 januari 1946); Intern rapport Scheveningen (24 november 1945)
 - 50 De Tijd de Maasbode (1 mei 1965)
 - 51 Intern rapport Scheveningen (24 november 1945)
 - 52 F.B. Bakels, *Terug uit Nacht und Nebel; mijn verhaal uit acht Duitse gevangnissen en concentratiekampen*, Utrecht (2016), p. 156
 - 53 M. Meeuwenoord, *Het hele leven is hier een wereld op zichzelf; de geschiedenis van Kamp Vught*, Amsterdam (2014), p. 245-247
 - 54 <http://www.dws-xip.pl/reich/biografie/numery/numer264.html>
 - 55 Bureau Inlichtingen der Nederlandse Regering no. 9-118 (6 november 1944)
 - 56 Uitlevering Duitse gevangenen uit Duitsland, behorende tot de voormalige kampleiding P.D.A. concentratiekamp, Amersfoort 874 G en 875 G en 876 G (30 juli 1945)
 - 57 UNWCC ref. VI h/978 (10 juli 1947)
 - 58 Geschäftsnummer 29 Js 315/71 (9 juni 1981)
 - 59 Hoofd Bureau Nationale Veiligheid 1/1152
 - 60 Bureau Nationale Veiligheid (3 december 1945)
 - 61 PV betreffende onderzoek en blootlegging van een groot aantal graven nabij het P.D.A., liggend op grondgebied der gemeente Leusden, Amersfoort (30 april 1946)
 - 62 Het Vrije Volk (29 november 1945); Prinsestad Delft (15 december 1945); De Waarheid (14 november 1948)
 - 63 498/47 P.D. 151 (22 juli 1947); BC 6330 Wa/ES (15 juni 1949)
 - 64 Geschäftsnummer 29 Js 315/71 (9 juni 1981)
 - 65 De Telegraaf (10 december 1965)
 - 66 R. Valkenburg, p. 136-137
 - 67 P. Sands, *De rattenlijn; leugens, liefde en gerechtigheid op het pad van een nazi-vluchteling*, Amsterdam (2020), p. 159-268; G. Sereny, *De duisternis tegemoet*, Brussel (1975), p. 215-250
 - 68 Daily Mail (19 maart 2012)
- NIOD dossier 250f inv. nrs. 1, 14, 16, 24, 27, 29, 32, 33, 34, 267, 274, 281
CABR dossier 2.09.61 inv. nrs. 378, 598, 1401, 1402

Recente aanwinsten

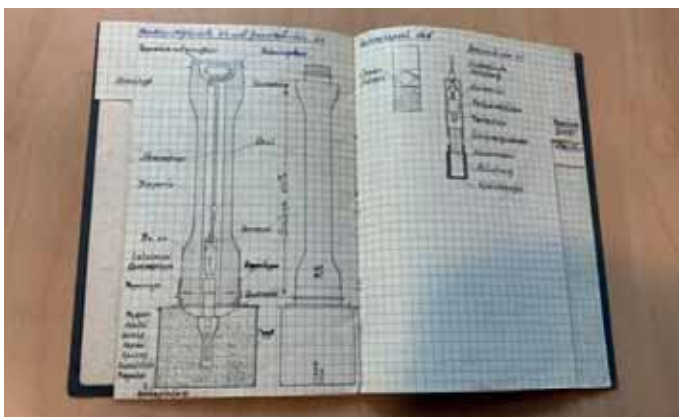
Collectie

Door: Floris van Dijk

Het afgelopen half jaar heeft Nationaal Monument Kamp Amersfoort een aantal bijzondere objecten verworven. Een selectie:

- Het schrift van bewaker Josef Kotalla, bijgenaamd 'De beul van Amersfoort', waarin hij lessen over zijn militaire opleiding had vastgelegd en dat hij ook in Kamp Amersfoort bij zich had (schenking);
- Een Duits condoomblikje met opschrift 'Verhütet Geschlechtskrankheiten' (bodenvondst);
- Een toegangsbewijs voor het 'Foute kamp' (schenking);
- Een kleine collectie NSB-propaganda, zoals het boek 'Moeder, vertel eens wat van Adolf Hitler!' (schenking);
- Vier schillentonnen uit de stal van boer Evert Reemst, die o.a. brieven in en uit het kamp meesmokkelde in de sokken van zontje Jan (bodenvondsten);
- Een herinneringsbord, gewijd aan Loes van Overeem, van ex-gevangene L. Pos. Het bord verwijst naar 30 juni 1944, de eerste voedsellevering van het Rode Kruis aan Kamp Amersfoort, en is gemaakt in een plateelfabriek in Gouda (schenking);
- 7 originele schriftjes met oorlogsaantekeningen van gevangene Harrie Dirks; de presentatie van het boek 'Overleven; dwangarbeider #46657 op de vlucht' dat gebaseerd is op deze schriftjes vond op 9 september j.l. plaats bij Kamp Amersfoort (schenking);
- Originele brieven en andere documenten zoals Entlassungsscheine van gevangenen J.T. van Beem, I. Blind, T. van den Hoek, P. Schultz, G. Dirx en G. Gerrits Ouwendijk (schenkingen);
- Een schrift van Frans van der Laar en aantekeningen van pater Govaert (schenking);
- Een briefwisseling tussen jonkheer Radermacher Schorer (die aanbiedt voedselpakketten te verzorgen voor de gevangenen die op transport gaan) en het botte antwoord daarop van kampcommandant Karl Berg (schenking);
- Een stapel originele verzetskrantjes, o.a. "De Luistervink", "De Zwerver", "De Vrije Kerk" en "Trouw" (schenking);
- Duitse karabijn, inmiddels geprepareerd en geconserveerd (bodenvondst);
- De oorlogscorrespondentie van arts Westerbeek van Eerten, die twee keer in Kamp Amersfoort werd opgesloten (bruikleen).

Heeft u originele documenten of objecten die gerelateerd zijn aan Kamp Amersfoort en overweegt u die te schenken? Wij houden ons van harte aanbevolen. Documenten en objecten worden dan opgenomen in de collectie en hoe dan ook gebruikt voor nader onderzoek naar de geschiedenis van Kamp Amersfoort.

Pagina uit schrift opleiding van Kotalla

Schillentonnen van Evert Reemst

Word beschermer van Kamp Amersfoort

De kring van beschermers van Nationaal Monument Kamp Amersfoort maakt extra projecten mogelijk met uw bijdrage. U bent al lid vanaf € 45,- per jaar.

U kunt per bankoverschrijving een bedrag doneren op bankrekeningnummer NL03RABO0175898928 t.n.v. Kring van Beschermers. Vermeld daarbij: 'beschermer Kamp Amersfoort.'

Het kan ook online: Ga dan naar www.kampamersfoort.nl/doneren/

In Memoriam

Bestuur en medewerkers van Kamp Amersfoort ontvingen bericht van het overlijden van de oud-gevangenen:

Petrus Roovers	geboren op 29 juli 1927 te Zevenbergen <i>overleden op 20 februari 2018 te Leopoldsborg (België)</i>
Christiaan Willem Westerhof	geboren op 11 september 1924 te Hilversum <i>overleden op 21 april 2020 te Workum</i>
Jan 'Skippy' de Vaal	geboren op 18 mei 1922 te Amsterdam <i>overleden op 26 juli 2020 te Hoofddorp</i>
Jan Hendrik Hasper	geboren op 26 november 1922 <i>overleden op 2 september 2020</i>
Ernst Sillem	geboren op 14 juli 1923 te Baarn <i>overleden op 17 oktober 2020 te Carpentras (Frankrijk)</i>

Vanaf deze plaats spreken wij onze deelneming uit.

Projecten bij Kamp Amersfoort worden mede mogelijk gemaakt door:

